

Bankett-talet 2012

1. Moot Court projektet

På 1960-talet återvände jag till NYU, först som gästforskare, och sedan som gästprofessor. Den amerikanska juristutbildningen hade fascinerat mig länge. Jag fann att man i USA hade en särskild form av undervisning för studenterna som kallades moot court competition och som var mycket meriterande och hade fått egna övningsrum på fakulteten. Jag funderade litet om man kunde göra något liknande hemmavid. Vid min återkomst till Sverige 1969 fick jag t.o.m. på initiativ av Juristförbundet hålla ett föredrag i ämnet, bl.a. om Moot Court Competitions och jag noterade att jag hade professor Hans Thornstedt i auditoriet. Men förbundets intresse slocknade strax när man begrep hur mycket arbete som denna konstart fordrade och ingenting hände. Men jag fortsatte. Sedan var jag över några gånger på 70-talet och lärde mig mera och fördjupade mina insikter, bl.a. vid en gästföreläsning vid MacGeorge Law School i Californien, vilket visade sig mycket lyckat eftersom man där var inriktad på the Jessup International Moot Court Competition och laget därifrån, när jag sedan var i Washington D.C. kom till finalen i Jessup-tävlingen som hölls just i Washington. Så jag återvände till Sverige med idéer om att man skulle kunna åstadkomma en liknande undervisning hos oss i Europa men grundad på Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna. Jag sonderade 1982 med Juridiska Föreningen i Lund och fick positivt gensvar och försökte sedan i Stockholm. Där diskuterade jag projektet med professor Ulf Bernitz som liksom jag studerat ett läsår vid NYU och vi hade sedan båda med ett par års mellanrum diplomerats från samma universitet. Jag tog också kontakt med en av våra utländska studenter, Paul Lappalainen för att han med sina amerikanska insikter skulle skissera hur en övning skulle gå till. Sedan fortsatte jag med olika kontakter på samma spår.

Sammanfattningsvis hade jag till sist aktualiserat idén med en Moot Court Competition grundad på Europakonventionen för Bernitz 1982, och för Juridiska Föreningen i Stockholm och dess inspektör Hans Thornstedt i brev 1.10.1983. Efter återkomsten från Jessup 16.4. 1984 hade jag omnämnt den som en seminarieövning i mitt yttrande till rektorsämbetet 21.4.1984, en skiss hade lämnats till Gaudeamus 28.4.1984 och den hade diskuterats i mitt yttrande till rektor 11.5.1984, med påminnelser i ämnet till JK 20.8.1984, varjämte en närmare orientering hade lämnats till Iusbäraren 22.8.1984. Av oviss anledning strök emellertid Gaudeamus-redaktörerna just denna lilla skiss.

2. Den akademiska bataljen

Det lyckades ju mig så småningom att få till stånd en moot court competition i Stockholm (1984 till dags dato) men däremellan inträffade en bizarr affär med många förvecklingar som fordrar några förklaringar.

Under min sista adjunktion i Svea hovrätt satt jag en dag och talade med hovrättskollegerna Jan Ljungar och Göran Ljungberg som funderade på att doktorera. De förutsåg emellertid då utvecklingen på fakulteten, som Anders Victorin sedan skulle beskriva, och att resten av yrkeslivet stirra på Bernitz över fakultetsbordet var inte heller tilltalande. De övergav därför sedermera tanken på vidare doktorsstudier. Men jag var kaxig och trodde mig stark nog att stå ut med fakultetens förändringar med bevarad integritet. Men det skulle visa sig att de nog varit mera realistiska i analysen än jag varit.

I ett inlägg i Iusbäraren 1969 skrev Victorin som följer :

Tvärtom har intoleransen mot lärarna kraftigt skärpts. Så snart en lärare avviker från den vedertagna småborgerliga mallen kan han utsättas för offentlig kritik. Detsamma gäller lärarnas åsikter. Inopportuna yttranden riskerar att utsätta läraren för ögonblickligt och häftigt klander. En fortsatt utveckling efter dessa linjer kan leda till olidliga arbetsförhållanden på fakulteten för såväl lärarna som för eleverna. Man kan inte annat än ställa sig tveksam till studentinflytande över tillsättningen av lärare på fakulteten om det i fortsättningen från studenthåll skall argumenteras som i detta fall. ... Uppropet drar ett löjets skimmer över de 40 'kamraterna'. Deras krav på att en preceptor skall 'reellt' inkompetensförklaras därför att han a) enligt deras mening uppträder en smula barskt, samt b) uttrycker sig på ett för deras rosenöron stötande sätt, är inte bara löjeväckande, det vittnar också om intolerans och inskränkthet. (Iusbäraren nr 6/69)

Under 70-talet avancerade icke desto mindre studenterna till att få med representanter som kunde deltaga i bl.a. linjenämndens kurslitteraturbeslut. En konsekvens därav blev att studentrepresentanterna i linjenämnden var med när linjenämnden beslöt avvisa en av mig föreslagen litteraturändring i allmän rättslära, ett beslut som upplyses närmast ha "dikterats av studenterna från linjerådet", och linjenämnden bordlade gång efter gång litteraturärendet.

Bakom dessa bordläggningar dolde sig följande. Jag hade 1978 kommit ut med en monografi om rättsutvecklingen i Norden . fr. Eddan t. Ekelöf – och däri fanns ett kapitel om den socialistiska rättskällevärdet, som framför allt behandlade epoken i Sverige efter 1920. Den var ganska kritisk och som jag erfor genom Dag Victors recension av boken "politiskt farlig". Många resurser sattes in på att tysta ned den, samtidigt som jag själv icke onaturligt, gjorde mitt bästa för att sprida den, bl.a. till mina studenter. I det läget bedömdes jag

knappast som en man 'av det rätta sinnelaget' för att nu använda statsrådet Bengt Göranssons ordalag.

Till bilden hör att 1977 års universitetsreform med quasi-politruker i alla universitetsorgan trätt i kraft, och att öka kontakten med det omgivande samhället var dåtidens ledstjärna. Juristutbildningen skulle reformeras i studentrevoltens efterdyningar och merparten lärare försökte anpassa sig till 'omgivningens krav' som det hette, d.v.s. den dominerande politiska regimen (Palme, Lidbom m.fl.) vars återkomst till makten bedömdes vara en tidsfråga. Mentaliteter, attityder, etik och förhållningssätt blev offer för det nya, när de på detta vis skulle stöpas i ett föreställt 'modernt' demokratiskt samhällsmönster. I Stockholm var den nye rektorn Staffan Helmfrid och förvaltningschefen Rune Lindquist hårt engagerade i anpassning av Stockholmsuniversitetet till "de krav på universitetet som ställdes av det omgivande samhället", som de uttryckte det, och de hade naturligt nog fördenskull föga till övers för den enligt Dag Victors vitsord 'politiskt farlige' Sundberg.

För egen del levde jag då i den måhända överdrivna föreställningen att universitets-förvaltningen var till för att hjälpa professorerna, men fann senare, när förvaltningen markerade sin bristande uppskattning genom att tillhandahålla en wellpapp-kartong som rösturna åt fakulteten, att så alls icke var fallet.

Inställningen till Europakonventionen bland akademiska jurister, som hoppades på goda tider, ändrades samtidigt dramatiskt. Man gick från indifferent accept till aktivt bekämpande. Mitt Europaråds-uppdrag som National Correspondent for Sweden uppfattades som en belastning och kunde inte ses som ett forskningsuppdrag (Thornstedt). Mina Årsrapporter om läget i Sverige som tillkommit inom ramen för samma uppdrag (1982-84) nonchalerades. Genom antichambroring fick man uppdraget flyttat till Lund i stället, där det snabbt dog. Mina fortsatta Årsrapporter – 1985-1988 – fick utkomma i USA och allenast där kan man i dag studera i detalj utvecklingen i Sverige under dessa år. I svenska juridiska tidskrifter fanns det ingen plats för några anmälningar, ja inte ens för förhandlingarna på det stora Svea hovrätts colloquium om Europakonventionen, som ägde rum 29.3.1983 med deltagare från de höga svenska domstolarna, från Schweiz och från Europakommissionen i Strasbourg. Plats fanns inte ens för volymen *Sporrong Lönnroth en handbok*, som utförligt redovisade det svenska förlustmålet *Sporrong Lönnroth vs Sverige* (IOIR nr 63). Förträngningen var systematisk med en generaldirektör i spetsen för Svensk Juristtidning. Detta var bakgrunden till kurslitteraturärendet.

Mot denna bakgrund är kurslitteraturärendet lättare att förstå. De direktiv om kurslitteraturen som jag lämnat mina studenter betr. kurskraven i allmän rättslära måste återkallas och så skedde vid föreläsningen den 29.3.1984 med upplysning

om förfarandet i linjenämnden och vilka som närmast kunde ge besked om de träffade besluten, d.v.s. studentrepresentanterna och deras meritering. Jag skrev sedan brev 2.4.1984 till dessa studenter med påpekande av diskrepansen mellan deras anspråk och kunnande men välkomnade deras intresse för mitt ämne som borde omhändertagas och antydde kommande erbjudanden av seminarietyper till de intresserade.

Vid denna tid hade jag återigen aktualiserat inrättandet av en moot court competition med Juridiska Föreningen och dess dåvarande inspektor Thornstedt, som efter årsskiftet ersattes med professor Victorin. Det hade varit ett relativt detaljerat meningsutbyte med föreningen och dess inspektorer men resultatet hade varit nedslående. Men mina ambitioner och mitt initiativ var förvisso kända bland både studenter och sådana kolleger som Bernitz och Victorin.

Emellertid, under min bortovaro för en resa till Washington sammankallades ett möte hos Bernitz och Victorin med studenterna som fått breven. Som det vill förefalla av brevinnehållen till JO och JK som blev resultatet av sammanträdet, hade klagomålen till dessa myndigheter mer eller mindre dikterats av de två professorerna under det konspiratoriska sammanträdet. Innehållet i klagomålen hade i huvudsak följande lydelse .:

Min propos i brevform till studentledamöterna, som antydde möjligheten av kommande erbjudanden, förklarades vara ”mycket kort, synbart oskyldigt och rentav vänligt i tonen .men där bakom såg man ”hot om bestraffning i den händelse adressaten skulle rösta emot hans förslag” (Anders Jonasson). Brevet som påpekade att adressaten för ögonblicket inte kommit så långt i sina studier ansågs ”skrivet i en ironisk ton som jag uppfattar som kränkande och ett försök att skrämmas” (Therèse Naess). En annan adressat menade att ett seminariedeltagande ”hade varit en mycket intressant och rolig uppgift” men att erbjudandet vore ”knappast allvarligt menat” (Hans-Petter Paulsen). En adressat hisnade t.o.m. inför tanken på att hon skulle aspirera på ”att själv hålla en seminarieövning i ämnet” och tillbakavisade den med harm (Caroline Nilsson). Ytterligare en adressat tolkade in ”ett hot om fortsatta repressalier” och kände oro för egen del och för ”hur det skall gå med studentinflytande på juridiska institutionen” (Jeanette Almsätter). - I fakultetens studenttidsskrift var man spydig inför tanken på erbjudanden och menade att skulle linjenämndsledamöterna ”alltid få sådana erbjudanden vid visat ’intresse’ skulle de inte hinna göra mycket annat än att hålla seminarier” (Iusbäraren 1984 nr 2). Och studentkårstidsskriften Gaudeamus, som fått en artikel med information om Jessup-övningen och mina planer, strök helt sonika skissen från artikeln (Gaudeamus 1984 nr 5 ; IOIR nr 61 s 45)

Det framgår då att studenternas vändningar återgår på vad professorerna Bernitz och Victorin mer eller mindre dikterat för dem vid sammanträdet bakom min rygg 5.4.1984 – d.v.s. när jag var borta i Washington D.C. - utan att omnämna för studenterna det för professorerna kända moot court projektet (som förmodligen inte var okänt för studenterna heller eftersom det diskuterats i studentföreningen – universitetet är en liten miljö) och vad professorerna utvecklat om kollegans ondskefulla avsikter. Därförutan är det knappast troligt att studenterna som fått brev av professor Sundberg skulle uppfattat breven som icke allvarligt menade. Därförutan är det f.övr. heller knappast troligt att man på JK Ämbetet i slutändan funnit mina diskreta referenser till moot court övningen vara ”icke övertygande”.

Att nervösa juridikstudenter drabbas av panik är ovanligt. Att så skedde denna gång måste tillräknas linjenämndens ordförande, professor Bernitz. Hur eljest kan studenterna ha kommit på idén? De har den 5 april sammanträffat med Bernitz och deras läsning av breven de fått från professorn i allmän rättslära har dominerats av vad som förekommit vid detta sammanträde. Bernitz och Victorins förfarande den 5 april måste ha övat ett avgörande inflytande. Bestämmande för studenternas förståelse är uppenbarligen att de av de två professorerna blev ”spontant erbjudna att få tentera allmän rättslära för annan examinerator”, ett erbjudande varigenom studenterna övertygats att breven utvisa en min avsikty att göra mig skyldig till framtida myndighetsmissbruk. Men eftersom ingenting sådant framgår av breven kan kollegernas tal om denna avsikt icke vara grundat på annat än introspektion, d.v.s. talet visar icke mer än vad dessa kolleger för egen del skulle finna naturligt.

Sammanfattningsvis drabbades jag sålunda av ett stort misslyckande. Mina försök att inom universitetet lancera en moot court competition övning hade lett till att proposerna kallades för hot mot studenterna och till att de sakligt nonchalerades. Mina två kolleger hade lyckats genom att hålla sammanträde med studenterna när jag var i Washington. skrämna upp dem bortom all besinning. och de hade sedan lyckats få regeringsråden på JK-Ämbetet att acceptera en sådan tolkning av antydningar om kommande erbjudanden. Victorin som blivit inspektor för Juridiska Föreningen ocfh som därför väl visste att föreningen hösten 1983 fått mitt moot court förslag, hade snubblat över sina egna fötter, när han skulle cementera tolkningen om ’förstucket hot’ genom tillsättningen av en särskild ny examinerator för de ’hotade’ studenterna - en tillsättning som han strax efteråt måste klassa som en nullitet. Men Bernitz som också väl visste vad det var fråga om gick ganska oskadd ur intrigen. För honom var intrigen i själva verket en lysande framgång : ett försök att motivera studenterna att intressera sig för denna nya moot court övning hade Bernitz lyckats förvandla till ett ’hot’ mot studenterna och sälja idén till regeringsråden på JK-Ämbetet. Råden var födda 1923 och 1933 och saknade varje internationell

erfarenhet av det 'moderna' svenska universitetslivet. Bernitz intrig skulle gjort den berömde frihetstida ränkmakaren Karl Fredrik Pechlin så full av beundran att han kunde sluta denna sin sentida efterkommande i sin famn. ("en mästare i intriger' och fullkomligt hänsynslös i fråga om medlen i 1700-talets partistrid"). Bernitz kunde särskilt tillgodoräkna sig att den för Palme-regimen politiskt farliga boken fr.Eddan inte blev kurslitteratur på något vis.

Enligt min personliga mening borde linjenämndens mognare ledamöter ha lagt sin kurslitteratordiskussion så, att studentrepresentanterna *inte kunnat* exponera sin intolerans och inskränkthet. Redan varje redogörelse för ett myndighetsförfarande som låter en nybörjare (Therèse Naess) delta i beslut om kurslitteratur i ett ämne som fordrade 4 års föregående studier måste ju ofrånkomligen uppfattas som ironiskt. I stället för att upplysa att ärendet i sak gällde fr.Eddan angrep man mina vänliga antydningar som 'ironi och oförskämdhet'. Att vissa av studenterna, som det påstås känt sig 'hotade' av breven om kommande erbjudanden, strax efteråt enrollerade sig på min sommarkurs i allmän rättslära, gjorde förstås uppenbart för alla inblandade att det hela var nonsens.

Idén med en Moot Court Competition grundad på Europakonventionen blev i tidens fullbordan en enastående framgångssaga. Justitierådet Göran Portin kallade i skrivelse 21.8.1988 till Rektodencrona övningen för "det bästa som skett inom juristutbildningen i Norden". Advokaten Ola Brinnen förklarade i brev 5.8.1999 till prefekten Ronnie Eklund övningen vara "den bästa kurs jag gått under min juristutbildning", tilläggande att detta vore "än i dag min bestämda uppfattning". Och f.d. justitieminister Thomas Bodström skrev 2012 om denna kurs i allmän rättslära (som sedan 1980 kallades Praktisk Europaprocess) att "det är den bästa kursen ... den enda där man får träna retorik" (Iusbäraren 2012 nr 1 s 14).

Att försöken att främja introduceringen av denna övning på Stockholms universitet slutade med att initiativtagaren av universitetsförvaltningen och JK reprimrades för att hota studenterna, kastar ett egendomligt sken över innebörden av 1977 års universitetsreform

3. *Utblick*

Vad som tilldrog sig vid Stockholms universitet under denna tidsperiod kan emellertid knappast förstås utan en utblick över de större sammanhangen. I just denna period skapade Europakonventionen stor turbulens bland de svenska juristerna.

Den europeiska verkligheten var tidigare blott tillgänglig för ett ringa fåtal internationellt bevandrade. Av dessa föredrog flertalet att tåga i den mån de icke

rentav drog sina färde utrikes. Den prövning som Europakonventionen således i själva verket skulle visa sig innebära kom på detta vis att knappast ens uppfattas utanför utrikesdepartementet. Dess roll var desto viktigare. Saken sågs mera som en fråga om relationen till främmande makt än som en fråga om relationen mellan stat och medborgare. Utrikesministern Östen Undén var starkt betänksam inför en internationell censur av svensk samhällsutveckling. Han red därför spärr mot alla försök att få Sverige att acceptera den europeiska domstolens jurisdiktion, och det medförde att Sverige icke avgav förklaring godtagande denna domstols jurisdiktion förrän efter Undéns avgång som utrikesminister (1962). Förklaringen gavs 1966.

Östen Undéns kallt avvisande hållning hade ärvts av nomenklaturen och konventionens tilltagande europeiska betydelse försökte man minimera genom propagerande av *transformationsteorin* med många proselyter i följe. Men Strasbourg var heller icke överksam och avhöll ett stort propagandaseminarium på Operakällaren i Stockholm 21.3.1980. Troget den avvisande hållningen placerade sig rättschefen i UD Hans Danelius som ordförande över bl.a. Europadomaren Gunnar Lagergren och Kommissionsaledamoten Love Kellberg, vilka fick sitta på flyglarna. Men på universitet startades under höstterminen 1980 en kurs om Konventionen kallad Europaprocess.

Men detta ändrades 1983 då Palmeregeringen trädde till. Året innan hade Europadomstolen underkänt den svenska hållningen i målet Sporrang Lönnroth, som avgjordes i sak 23.9.1982. Detta föranledde Palme vid ett besök i Strasbourg till ett spontant litet morgonyttrande om Europadomstolen som ”Gustaf Petréns lekstuga”, som snabbt kolporterades vida omkring av några närvarande journalister. Det var nog detta som fick vittgående konsekvenser för mina planer på inrättandet av en moot court competition i Sverige, baserad just på Europakonventionen, konsekvenser som man kan följa när man begrundar framställningen ovan om den akademiska bataljen.

Inställningen till Europakonventionen bland akademiska jurister, som hoppades på goda tider under Palme, ändrades dramatiskt, från den indifferent accepten på Operakällaren till ett aktivt bekämpande. Mitt uppdrag som National Correspondent för Sverige betr. Europakonventionen uppfattades som en belastning och kunde inte ses som ett forskningsuppdrag (Thornstedt). Mina Årsrapporter (1982-1984) som tillkommit inom ramen för samma uppdrag nonchalerades. Genom antichambroring flyttades mitt uppdrag till Lund i stället, där det snabbt dog. Mina fortsatta Årsrapporter – 1985-1988 – fick i brist på svenskt intresse i stället utkomma i USA, och allenast där kan man i dag studera i detalj utvecklingen i Sverige under dessa år. I svenska juridiska tidskrifter fanns det ingen plats för några anmälningar, icke heller för det stora Svea hovrättskollokviet om Europakonventionen som ägde rum 29.3.1983 med

deltagare från de höga svenska domstolarna, från Schweiz och från Europakonvention och med publicering av förhandlingarna på både svenska och engelska (IOIR nr 50). Eller för den delen för volymen *Sporrong Lönnroth. En handbok* (IOIR nr 63). Förträngningen var systematisk.

4. *Från Petréns lekstuga till mänskliga rättigheter som svensk utrikespolitik.*